

Тематичний випуск

Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу

Теоретичний
та науково-методичний часопис
«Вища освіта України»

№ 3 (додаток 1)

2014

**ТЕОРЕТИЧНИЙ
ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
«Вища освіта України»
2014, № 3 (додаток 1)**

**Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України
в контексті Болонського процесу»**

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 5049 від 11 квітня 2001 р.
Передплатний індекс: 23823

Перереєстровано 26 січня 2011 р. (протокол ВАК України № 1-05/1)
Фахове видання у галузі педагогічних та філософських наук

Засновники:

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти НАПН України
Видавництво «Педагогічна преса»

Рекомендовано до друку

Рішенням Вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол № 7 від 27 жовтня 2014 р.)

**Адреса редакції: 01014, м. Київ, вул. Бастионна, 9,
Інституту вищої освіти НАПН України
e-mail: wou@ukr.net
Тел./факс: +38-044-28-668-04**

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

<i>ЗАРУБІНСЬКА І. Б., ПОЛУХІН А. В.</i> Система вищої освіти України і міжнародний ринок освітніх послуг	6
<i>ПАЩЕНКО С. Ю.</i> Академічна мобільність викладачів як ресурс стратегічного розвитку сучасної університетської освіти	10
<i>ПРИЙМА С. М.</i> Освіта дорослих як соціокультурна детермінанта суспільств знання в контексті стратегічних орієнтирів вищої освіти	21
<i>ЛЕСИК Г. В.</i> Орієнтири розвитку соціально-гуманітарної підготовки у вищій школі України початку XXI століття	25
<i>ЛОПАШОВА Ю. О.</i> Інноваційна спрямованість розвитку професійно-педагогічної освіти	28

РОЗДІЛ 2. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»

<i>ЛУГОВИЙ В. І., СЛЮСАРЕНКО О. М., ТАЛАНОВА Ж. В.</i> Реалізація світового досвіду рівневої, орієнтаційної та галузевої організації вищої школи в Законі України «Про вищу освіту»: шлях до розуміння та визнання	32
<i>СУХАРНИКОВ Ю. В.</i> Про проблему адаптації освітнього законодавства України до <i>acquis EC</i>	37
<i>КОВТУНЕЦЬ В. В.</i> Забезпечення доступу до вищої освіти у відповідності з Конституцією України та міжнародними зобов'язаннями держави	42
<i>ВІТЬКО О. В.</i> Методика підготовки <i>Diploma Supplement</i> у ВНЗ України	45
<i>ЧОРНОЙВАН Г. П.</i> Законодавче підґрунтя підготовки докторів філософії в Україні	48
<i>БОЙКО О. М.</i> Розвиток докторської програми (PhD) з соціальної роботи і соціальної політики в НАУКМА	51
<i>ЧОРНОМОРЕЦЬ І. М.</i> Тенденції реформування системи педагогічної освіти в контексті імплементації Закону України «Про вищу освіту»	55
<i>ОЛІЙНИК В. В., ШТОМПЕЛЬ Г. О.</i> Транснаціональні теоретичні конструкти післядипломної освіти	59
<i>ПРОХОР І. П.</i> Термінологічне поле приватної вищої школи в контексті інтеграції України до європейського освітнього простору	65
<i>КОВАЛЬЧУК Ю. О., ЛІСОВА Т. В.</i> Відбір до ВНЗ як прикладна задача теорії освітніх вимірювань	69
<i>НІТЕНКО О. В.</i> Забезпечення вимог Закону про вищу освіту – виклик для юридичної освіти України	73

РОЗДІЛ 3. АВТОНОМІЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ

<i>ХАРКІВСЬКА А. А.</i> Аналіз теорій управління вищою освітою	77
<i>ЖДАНОВА К. О.</i> Врядування у вищій освіті на засадах лідерства: погляд вітчизняних і зарубіжних науковців	80
<i>ВОРОБІЙОВА О. П.</i> Концептуальні засади ендаументу: поняття, види і принципи діяльності	85

УДК: 378.1:378.2(477)(045)

ЗАРУБІНСЬКА Ірина Борисівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків,
Національний авіаційний університет

ПОЛУХІН Анатолій Васильович,
кандидат технічних наук, професор,
проректор з навчальної роботи,
Національний авіаційний університет

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ І МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У статті розглянуті деякі аспекти функціонування міжнародного ринку освітніх послуг в умовах глобалізації, особливості та місце на цьому ринку системи вищої освіти України, яка має всесвітньо відомі педагогічні та наукові школи. Досліджені наслідки вступу України до Світової організації торгівлі, зокрема ризики та загрози для вітчизняної системи вищої освіти з урахуванням того, що надання освітніх послуг є основним видом діяльності вищих навчальних закладів.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація, освітня (академічна) кваліфікація, професійна кваліфікація, освітня послуга, Світова організація торгівлі, генеральна угода з торгівлі послугами.

Постановка проблеми та її актуальність. Загально-визнано, що рушійною силою сучасної економіки будь-якої держави є не стільки природні багатства та робочі руки, скільки знання. Епіцентрами формування інтелектуальної еліти, яка генерує знання в різних галузях економіки, були і залишаються вищі навчальні заклади (ВНЗ), провідне місце серед яких займають університети.

Відомо, що освіта є надзвичайно чутливим чинником самого існування будь-якої незалежної країни. В умовах світових глобалізаційних процесів протягом останніх десятиріч спостерігається значна активізація міжнародної діяльності у сфері освітніх послуг. У статті досліджено проблеми, породжувані членством України у Світової організації торгівлі (СОТ), для вітчизняної системи освіти як національного надбання з огляду на те, що основним видом діяльності вищих навчальних закладів є надання освітніх послуг, які мають певні відмінності та особливості порівняно з іншими видами послуг, зокрема з тими, що надаються у матеріальній сфері.

Вступ країни до СОТ безпосередньо питань її освіти не зачіпає. Адже Світова організація торгівлі – це насамперед правова та інституціональна основа міжнародних багатосторонніх торговельних відносин. Проте не випадково значною кількістю країн-членів СОТ з метою захисту своїх національних інтересів, прийняті певні обмеження щодо діяльності іноземних освітніх структур на своїх територіях. Виходячи з наведеного, дослідження проблем, викликаних членством України у СОТ та її діяльністю на міжнародному ринку освітніх послуг, є актуальним.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Особливостям функціонування вітчизняної системи вищої освіти в умовах глобалізації, проблемам, породжуваним вступом різних за рівнем свого економічного та соціально-політичного розвитку країн до Світової організації торгівлі, та впливу участі цих країн у СОТ на різні сфери їх життєдіяльності, у тому числі на сферу освітніх послуг, присвятили свої праці українські та зарубіжні дослідники: О. Галайда, Н. Гороховатська, В. Іванов, С. Калашнікова, В. Луговий, Н. Ничай, А. Олефір, А. Панкрухін, В. Пятницький, К. Робінсон, В. Сенащенко, Е. Стембах, Ж. Таланова, О. Фурсова, Т. Циганкова та інші.

У своїх працях зазначені дослідники розглядають теоретичні та практичні аспекти функціонування освітніх систем та економіки різних країн у контексті глобалізації та специфічних зобов'язань, які приймаються країнами при вступі до СОТ, а також деякі питання відносин між країнами-членами СОТ у сфері освітніх послуг, засад

діяльності керівників різних рівнів, зокрема ВНЗ та їх структурних підрозділів, а також керованих ними колективів в умовах активізації міжнародної освітньої діяльності.

Мета статті. Протягом останніх десятиріч спостерігається значна активізація міжнародної діяльності у сфері освітніх послуг. Одним із свідчень цього є різке зростання кількості студентів, які здобувають вищу освіту за кордоном. У цих умовах не лише збереження, але й нарощування здобутків та престижу національної системи вищої освіти і приведення її у відповідність з перспективними завданнями розвитку України в цілому має бути стратегічним завданням нашої держави.

Метою даної статті є дослідження особливостей та місця на міжнародному ринку освітніх послуг системи вищої освіти України, яка має всесвітньо відомі педагогічні та наукові школи, в умовах глобалізації та участі нашої держави у СОТ, коли не тільки відходяться традиції академічної мобільності, але й відбувається перегляд багатьох засад наукового пізнання.

У статті розглядаються особливості освітніх послуг, своєрідною рисою яких є неможливість їх безпосереднього грошового виміру. Адже корисний результат освітніх послуг може проявитися лише через тривалий час і на практиці їх можна виміряти лише за допомогою непрямих показників. Авторами статті досліджено наявні та можливі ризики та вплив на вітчизняну систему вищої освіти членства України у СОТ, яка прагне поширити на освітні послуги свої принципи.

Виклад основного матеріалу. Освіта сьогодні перетворилася в суперпродукт, необхідний рівень якості якого повинен підтримуватися протягом усього активного життя людини. Адже реальне життя показує, що здобутків випускника ВНЗ після закінчення навчання вистачає йому на три, максимум – на п'ять років. А у деяких галузях знання, які отримує студент, застарівають ще до завершення його навчання. Виходячи з цього, випускник ВНЗ повинен постійно протягом усього життя вносити зміни до професійної сфери своєї діяльності, підвищувати свою кваліфікацію, а також, можливо, займатися у майбутньому тим, про що він зараз і не підозрює.

З огляду на зазначене, не випадковим є те, що сучасна освіта переживає зараз час докорінного переосмислення та радикального оновлення. У системах освіти багатьох країнах йдуть складні процеси змістовних та організаційно-структурних змін у цілому, з переглядом змісту, форм і методів освітнього процесу з урахуванням глобальних змін в світі, що втім зовсім не передбачає поголовної гло-

балізації. Пригадаємо девіз Римського клубу – впливової міжнародної неурядової громадської організації, яка має значний авторитет у світовому співтоваристві: «Думати глобально – діяти локально!».

Розмірковуючи про долю освіти, ми насамперед повинні вести мову про нове розуміння самої суті освітньої діяльності, коли в умовах все більш широкого використання сучасних інформаційних технологій не тільки відроджуються традиції академічної мобільності, але й відбувається перегляд багатьох засад наукового пізнання. Звичайно, в Україні є свій, причому достатньо цінний досвід, який, до речі, уважно вивчають у всьому світі. Ми ж, на жаль, частіше обмежуємося тільки власним досвідом, вважаючи, що ним все цінне і висчерпується.

Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що підтримка вітчизняної вищої освіти з боку держави повинна стати більш відчутною, бо якщо освіта і наука найближчим часом не стануть реальним чинником суспільного і економічного розвитку України, то глобальні політичні та економічні реформи здійснити буде неможливо. Адже ще в середині позаминогого століття наш видатний співвітчизник К. Ушинський закликав можновладців зрозуміти очевидне: «Саме облаштування освіти, а не судова або земельна реформа є найміцнішим фундаментом суспільства» [14].

В умовах становлення української державності, побудови демократичного суспільства, інтеграції в європейське та світове співтовариство мають бути окреслені нові підходи до освітнього процесу на державному рівні. Насамперед це орієнтація на людину, націю, пріоритети національної культури, формування нового світогляду молоді з урахуванням історико-культурних традицій, а також вікових особливостей студентів, їх інтересів, орієнтирів, ідеалів та складних проблем, які виникають в молодіжному середовищі. Це тільки на перший погляд може здатися, що діяльність ВНЗ полягає лише в навчанні студентів. Насправді – це складний, багатовекторний процес, який вимагає величезних зусиль, певних умов та підтримки як з боку держави, так і з боку всього суспільства.

Уже півтора десятиліття років європейська освітня та наукова спільнота перебуває під знаком Болонського процесу. Приєднання у 2005 році до цього процесу України ознаменувало собою реальний прорив нашої держави до такої важливої сфери діяльності європейського співтовариства як вища освіта. Адже наша безпосередня участь у Болонському процесі надає можливість займатися відповідними освітніми проблемами, перебуваючи не зовні цих проблем у заздальгідь програтійній позиції самоізоляції, а всередині них.

Проте широкому освітянському загалу мало що відомо про те, що в Європі вже існує інша система європейських університетів, яка вибудовується поза «болонською» системою. Її метою є інтеграція трьох-чотирьох десятків провідних університетів Сполученого Королівства, Німеччини, Франції та інших країн, які б відповідали максимально високому стандарту і зберегли б свій високий авторитет. Це означає, що Європейський Союз будує сферу освіти для «звичайних» людей, але залишається ще одна сфера освіти – для еліти. І це зрозуміло. Бо провідні університети Європи не хочуть втрачати свої освітні та наукові стандарти.

Ми теж не повинні забувати, що наші освітні та наукові стандарти – це багатство та надбання унікальних вітчизняних педагогічних та наукових шкіл, які за певними напрямками поки що недосяжні для багатьох європейських країн. Це питання достатньо докладно розглянуто в роботі [4]. Зокрема традицією української вищої школи є спрямованість на професію. Причому на професію, що ґрунтується на фундаментальних знаннях, лише частина яких засвоюється в середній школі, а інша, основна частина, – у ВНЗ. Ця фундаментальність, до того ж системна, забезпечує завершення освіти в частині компетентностей загального характеру. Говорячи іншими словами, українська вища освіта – це не тільки професія, але й загальний розвиток людини через процес набуття професії.

До конкретних конкурентних переваг української системи вищої освіти необхідно віднести, зокрема, можливість вступу на навчання до вищого навчального закладу за

бажаною спеціальністю незалежно від того, де була отримана повна середня освіта: у середній школі чи у закладі професійно-технічної освіти. На відміну від низки західних країн, де доля дітей, за своєю суттю, вирішується шляхом їхньої ранньої спеціалізації вже в молодших класах школи, що, на наш погляд, обмежує їх можливості як потенційних вступників до ВНЗ у майбутньому, українська молодь має змогу вступати до ВНЗ незалежно від типу навчального закладу, у якому було отримано середню освіту, а також здійснювати власний свідомий вибір спеціальності у більш зрілому віці, відповідно до своїх здібностей, схильностей та уподобань.

Українські ВНЗ також надають можливість особам, які здобули освіту на освітньому рівні молодшого спеціаліста, послідовно здобувати освіту на більш високих освітніх рівнях, причому на освітньому рівні бакалавра – за скороченою програмою, що є реальною реалізацією концепції ступеневої освіти протягом життя.

Перевагою вітчизняної системи вищої освіти є й те, що випускникам ВНЗ одночасно присвоюється як освітня (академічна), так і професійна кваліфікація фахівця. Відомо, що західноєвропейські країни, здебільшого, застосовують модель побудови вищої освіти, яка заснована на академічно-орієнтованих програмах. Після завершення навчання випускник західного ВНЗ отримує диплом, тобто документ про здобуття освітньої кваліфікації, що дає йому право лише на продовження освіти за академічно-орієнтованою програмою більш високого рівня або на підготовку за професійно-орієнтованою програмою (тобто на здобуття професійної кваліфікації) у закладах післядипломної освіти, або безпосередньо в умовах виробничого середовища. Зазначимо, що саме наявність професійної кваліфікації надає випускнику ВНЗ право займати первинну посаду для самостійної професійної діяльності [4].

У деяких західних країнах професійну кваліфікацію, наприклад, «інженер», здобувач може отримати не раніше, ніж через два роки після початку роботи за спеціальністю і за умови, що перед цим він не менше п'яти років проходив навчання за денною формою. Причому кожен здобувач повинен довести свою професійну придатність на здійснення певної самостійної професійної діяльності та отримати сертифікат або ліцензію у відповідних спеціалізованих організаціях шляхом тестування і перевірки професійної майстерності.

Україна застосовує іншу освітню модель, для якої характерне просторове та часове поєднання здобуття освітніх та професійних кваліфікацій, коли вони здобуваються особою одночасно при засвоєнні у ВНЗ відповідної освітньо-професійної програми підготовки фахівця, яка передбачає як теоретичну підготовку, так і проходження навчальних та виробничих практик.

І хоча в українській вищій освіті є винятки щодо порядку присвоєння випускникам професійної кваліфікації, зокрема в медичних та ветеринарно-медичних ВНЗ, вища освіта в Україні переважно спрямована на підготовку особи, відразу ж здатної до виконання обов'язків та завдань певних первинних посад без додаткової практичної підготовки у закладах післядипломної освіти або безпосередньо в умовах виробничого середовища.

До речі, серед європейських експертів усе більше поширюється думка, що підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти, поліпшення здатності випускників ВНЗ до працевлаштування та розширення їх мобільності можливе, зокрема, шляхом «професіоналізації» вищої освіти вже на рівні бакалавра.

Той факт, що випускникам українських ВНЗ одночасно присвоюється як освітня (академічна), так і професійна кваліфікація фахівця є особливо привабливим для вступників-іноземців і надає певні переваги українським ВНЗ на міжнародному ринку освітніх послуг, конкурентна боротьба на якому з кожним роком істотно загострюється.

Відомо, що протягом останніх десятиріч спостерігається значна активізація міжнародної діяльності в сфері освітніх послуг. Свідченням цього є відчутне збільшення з кожним роком кількості студентів, які здобувають вищу освіту за кордоном. За прогнозними оцінками кількість таких студентів до 2020 року сягне 5,8 млн осіб, а до 2025 року –

8 млн осіб. Переважна більшість іноземних громадян навчається у шести найбільш розвинених країнах світу, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР): Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство, Німеччина, Франція, Австралія, Японія. Причому громадяни країн Азії складають 43% усіх іноземних студентів, які здобувають вищу освіту у країнах ОЕСР. Далі йдуть країни Європи (35%), Африки (12%), Північної Америки (7%), Південної Америки (3%), Азійсько-Тихоокеанського регіону (1%) [2].

В Україні, за інформацією Міністерства освіти і науки, у 2013–2014 навчальному році вищу освіту здобувало близько 61 тис. іноземних студентів. Наявна в Україні система фундаментальної вищої освіти, що складалася протягом багатьох десятиліть, кваліфікований професорсько-викладацький склад ВНЗ та дешевизна навчання (у середньому, у сім разів дешевше, ніж у США, та у чотири – ніж у Сполученому Королівстві) роблять вищі навчальні заклади нашої держави достатньо привабливими для іноземців. Найбільше в Україні у 2013–2014 навчальному році було студентів із Туркменістану – 12758 осіб, Азербайджану – 5895, Китаю – 4102, Нігерії – 3890, Індії – 3489, Іраку – 3371, Росії – 2869 осіб. За 2013–2014 навчальний рік іноземні студенти заплатили за своє навчання близько 5 млрд грн, тобто ми контролюємо менше половини відсотка світового фінансового ринку освітніх послуг [6].

З наведеного випливає, що Україна, маючи серйозні конкурентні переваги та значний резерв щодо збільшення кількості іноземних студентів у своїх вищих навчальних закладах, повинна використати всі можливості та переваги і заявити про себе як про більш потужного учасника світового ринку освітніх послуг. При цьому дбайливе збереження того, що сформовано та ефективно діє в системі вітчизняної вищої освіти, нарощування її здобутків та престижу і приведення її у відповідність з перспективними завданнями розвитку нашої держави в цілому мають бути, на наш погляд, стратегічним завданням України з урахуванням глобальних змін у світі в освітній сфері.

Відомо, що надання освітніх послуг є основним видом діяльності ВНЗ. Саме цей вид діяльності зазначається, зокрема, в їх ліцензіях. Проте аналіз нормативних документів, що стосуються освіти, вітчизняної та зарубіжної літератури і періодичних видань показує, що єдиного розуміння та визначення терміну «освітня послуга» в освітньому середовищі немає. Його визначення відсутнє навіть у Національному освітньому глосарію [8]. І це – не випадково, бо воно є похідним від достатньо складних за своєю суттю понять освіти та послуги [1; 5].

У зв'язку з тим, що детальний розгляд цього питання виходить за межі даної статті, зазначимо лише, що на думку одних дослідників, освітня послуга – це «система знань, інформації, умінь і навичок, які використовуються в цілях задоволення різноманітних потреб людини, суспільства і держави» [16]. На думку інших – освітні послуги трансформуються в робочу силу, якість якої залежить не лише від їх спожитої сукупності, але й від кількості та якості особистої праці, витраченої у процесі споживання цих послуг, особистих здібностей, міри їх реалізації та інших суб'єктивних чинників. Таким чином, «само освітні послуги (тобто сукупність праці викладачів), а не знання, уміння, навички, які це часто стверджується в літературі, можуть розглядатися як товарна продукція навчального закладу» [11].

Освітні послуги реалізуються на ринку, який є сукупністю існуючих та потенційних покупців і продавців. На ринку освітніх послуг взаємодіють попит на освітні послуги з боку основних господарюючих суб'єктів (окремих осіб, підприємств, організацій тощо) та їх пропозиція різними освітніми установами. Крім постачальників та споживачів освітніх послуг до складу учасників ринкових відносин у цій сфері входять широкі кола посередників, включаючи служби зайнятості, біржі праці, органи реєстрації, ліцензування та акредитації освітніх установ, освітні фонди, центри тощо.

Функціонування вітчизняної системи вищої освіти відбувається в умовах вступу України до СОТ у 2008 році [13]. За шість років, що минули відтоді, Україна поступово стала справжнім учасником СОТ: приєдналась до гло-

бального переговорного процесу, почала застосовувати інструменти і статус її члена у відстоюванні своїх інтересів. Адже формальне членство в СОТ – лише статус, а вміняти використати всі переваги та інструменти цієї організації приходить не одразу. За цей же час кількість членів СОТ зросла із 152 до 159 країн, ще 24 ведуть переговори про вступ. Поза межами цього світового торговельного клубу не залишилось жодної розвинутої країни.

Слід визнати, що сам по собі вступ будь-якої країни до СОТ питань її освіти безпосередньо не зачіпає. Адже СОТ – це насамперед правова та інституціональна основа міжнародних багатосторонніх торговельних відносин, основними функціями якої є нагляд за виконанням домовленостей, що є невід'ємною частиною Угоди про створення СОТ; забезпечення швидкого та ефективного вирішення торговельних суперечок між країнами-членами; оцінка їх торговельного потенціалу; співробітництво з іншими міжнародними організаціями та надання технічної допомоги державам, що розвиваються, найменш розвиненим та країнам з перехідною економікою.

Проте не слід забувати, що СОТ з 1995 року є правонаступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, укладеної після Другої світової війни, і прагне поширювати на освіту принципи торгівлі послугами. Намагання СОТ внести на розгляд питання щодо надання освітніх послуг до порядку денного переговорів у рамках Генеральної угоди з торгівлі послугами (GATS) потребує, на наш погляд, особливої уваги з боку посадових осіб нашої держави, які переймаються освітніми проблемами. Нагадаємо, що Генеральна угода з торгівлі послугами була підписана під час Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів і поширює принципи, закладені в основу торгівлі товарами в рамках СОТ, на торгівлю послугами.

Найбільш загальними принципами GATS є: принцип застосування країнами-учасницями режиму найбільшого сприяння; принцип щодо національного режиму; принцип прозорості (транспарентності) регулювання торгівлі послугами; принцип взаємного визнання стандартів або критеріїв щодо дозволів, ліцензування постачальників послуг; принцип функціонування монопольних постачальників послуг; принцип подальшої лібералізації доступу на ринок послуг та інші [15].

Принцип щодо національного режиму займає, на наш погляд, особливе місце серед принципів GATS. Адже в умовах висококонкурентного глобалізованого світу він дає можливість захищати інтереси національних постачальників послуг, тому що порівняк та умови їх надання можуть бути для національних постачальників більш поблажливими, ніж для іноземних. Проте зазначені умови обов'язково обговорюються між країнами під час складних переговорів і заносяться до переліку погоджених специфічних зобов'язань (поступок) у спеціальному додатку про специфічні зобов'язання до Генеральної угоди з торгівлі послугами країн-учасниць.

Розглянемо питання, яке стосується особливостей функціонування та захисту інтересів вітчизняної системи вищої освіти в умовах міжнародного ринку освітніх послуг. На наш погляд, головною особливістю процесу надання освітніх послуг у вищому навчальному закладі є співробітництво, співтворчість викладача, який продукує та надає студенту нові знання, і студента, який їх сприймає. Цей процес супроводжується створенням духовних цінностей та всебічним розвитком не лише особистості студента, але й викладача. Причому, якщо в матеріальній сфері послуги порівняно легко виміряти кількісно, скажімо на одиницю продукції, то щодо освітніх послуг це важко здійснити. Корисний результат освітньої послуги може проявитися лише через досить тривалий час. До того ж, на практиці її можна виміряти лише за допомогою непрямих показників.

З огляду на викладене, розглянемо ще один аспект поняття освітньої послуги. На підставі наявного у авторів статті багаторічного досвіду науково-педагогічної діяльності, процес надання освітньої послуги умовно можна представити таким, що складається з трьох етапів, пов'язаних між собою [5]:

- надання викладачем студенту нових знань та прищеплення йому певних умінь, навичок, компетентностей

під час аудиторних занять (лекційних, практичних, семінарських, лабораторних), тренінгів, консультацій тощо;

- самостійна робота студента, яка передбачає самостійне опрацювання ним теоретичного навчального матеріалу, виконання різноманітних індивідуальних завдань (розрахункових, розрахунково-графічних, курсових робіт, проектів тощо), підготовку до лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять, контрольних заходів, а також, у випадку необхідності, консультації з викладачем;

- контрольні заходи – пред'явлення студентом викладачеві свідчень ступеня засвоєння ним під час аудиторних занять та самостійної роботи теоретичного навчального матеріалу, якості виконаних теоретичних та практичних індивідуальних завдань, набутих умінь, навичок, компетентностей.

Аналізуючи наведені етапи процесу надання освітньої послуги, можна побачити, що якщо перший етап дійсно може бути віднесений до саме освітньої послуги, то другий – достатньо умовно (лише за наявності консультації з боку викладача), а третій – аж ніяк, бо протягом цього етапу викладач ніяких освітніх послуг студенту не надає.

Як було зазначено вище, представлення нами процесу надання освітньої послуги таким, що складається з трьох етапів, є, певною мірою, достатньо умовним. Проте такий підхід наочно підтверджує, що поняття освітньої послуги є достатньо складним і ставлення з боку СОР до неї як до звичайної торговельної послуги, викликає серйозні запитання та заперечення.

При цьому не можна ігнорувати і той факт, що освітні послуги, на думку багатьох дослідників, відносяться до категорії суспільних благ. Зокрема у матеріалах Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з вищої освіти підкреслюється, що «як суспільне благо та стратегічний імператив для всіх рівнів освіти і основа наукових досліджень, інновацій та творчості вища освіта повинна бути справою відповідальності та економічної підтримки урядів усіх країн» [9]. Більше того, всі документи Болонського процесу також підкреслюють, що вища освіта – це суспільне благо і на неї не можна поширювати торговельні принципи GATS. Оплата та відповідальність за постачання та надання суспільних благ покладається на державу. Нагадаємо, що «до суспільних благ відносяться товари, роботи та послуги, покликані задовольняти колективні потреби, які неможливо виміряти в грошовій формі і які у зв'язку з цим не може дати ринок» [7].

Як було зазначено вище, членство у СОР безпосередньо не призводить до прямих наслідків для освітньої діяльності, яка повністю фінансується з державного бюджету. Проте стосовно освітньої діяльності, пов'язаної із стягуванням плати за певні види освітніх послуг, зокрема за навчання із студентів-контрактників, що має комерційний характер, ситуація інша: така діяльність повністю охоплюється сферою торговельних послуг, що регулюються угодами СОР.

З погляду на викладене, можна погодитися з думкою деяких дослідників, які вважають, що освітні послуги слід віднести до категорії не суспільних, а квазісуспільних благ. Як відомо, до квазісуспільних благ відносяться товари, послуги, які за своєю природою та призначенням не відносяться в повному обсязі до суспільних, але забезпечують такі великі стимули для залучення фінансів фізичних та юридичних осіб, що держава заохочує їх постачання та надання з метою недопущення виникнення дефіциту фінансових ресурсів. Тобто, структурно квазісуспільні блага мають суспільну (фінансується з державного бюджету) та несупільну (фінансується з інших джерел) складові [10].

Цілком зрозуміло, що намагання СОР здійснити лібералізацію у сфері освітніх послуг викликає неоднозначне ставлення, гарячі дискусії та протидію з боку освітніх структур багатьох країн. Не випадково, значною кількістю країн – членів СОР з метою захисту своїх національних інтересів прийняті певні обмеження щодо діяльності іноземних освітніх структур на своїх територіях.

Проте слід також визнати, що стрімке розширення міжнародного ринку освітніх послуг і неприхований інтерес до нього з боку СОР, рано чи пізно неминуче призведе до обговорення цього питання в рамках GATS, наслідком чого, ймовірно, буде подальша комерціалізація освітньої діяль-

ності. І до цього треба готуватися насамперед Міністерству освіти і науки України, тому що взаємовигідне співробітництво в рамках GATS є перспективним напрямком діяльності для країн, зацікавлених у своїй ефективній участі на міжнародному ринку освітніх послуг. До того ж СОР має відповідні механізми для виправлення ситуації, якщо вона загрожує її національним інтересам.

Вважаємо при цьому, що правове регулювання розвитку міжнародного співробітництва України з іншими державами в сфері вищої освіти потребує подальшого удосконалення відповідно до міжнародних освітніх стандартів і потреб освітньої галузі. Зокрема, першочерговими завданнями повинні стати: формування концепції інтернаціоналізації вищої освіти України; удосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує міжнародне співробітництво в сфері вищої освіти, з урахуванням вимог світової практики та забезпечення повноправної участі вітчизняних ВНЗ на міжнародному ринку освітніх послуг; мінімізація низки негативних тенденцій української системи підготовки фахівців для зарубіжних країн, зокрема зниження якості набору на навчання та підготовки фахівців з числа іноземних громадян, їх соціально-побутового забезпечення, інформаційно-роз'яснювальної роботи; здійснення низки інших заходів з метою пошірення в інформаційному просторі іноземних країн відомостей щодо переваг отримання вищої освіти в Україні.

Висновки. Вітчизняна система освіти з 2008 року функціонує в умовах вступу України до СОР. І хоча сам по собі вступ будь-якої країни до СОР питань її освіти безпосередньо не зачіпає, адже СОР – це насамперед правова та інституціональна основа міжнародних багатосторонніх торговельних відносин, проте вона прагне поширювати на освіту принципи торгівлі послугами, зокрема освітніми. Намагання СОР розглянути це питання на переговорах у рамках GATS потребує, на наш погляд, особливої уваги з боку Міністерства освіти і науки України, виходячи з того, що неможливо ігнорувати проблеми, породжувані членством нашої держави у СОР для системи вітчизняної вищої освіти. При цьому правове регулювання розвитку міжнародного співробітництва України з іншими державами у сфері вищої освіти потребує подальшого удосконалення відповідно до міжнародних освітніх стандартів і потреб освітньої галузі.

Список використаних джерел:

1. Варламова Т. П. Большая экономическая энциклопедия / Т. П. Варламова, Н. А. Васильева и др. – М. : Эксмо, 2008. – 816 с.
2. Гороховатская Н. В. Рынок образовательных услуг и национальные стратегии экспорта образования. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russia.edu.ru/files/material-static/3933/Gorohov.doc>.
3. Закон України «Про вищу освіту». Науково-практичний коментар / В. Г. Гончаренко, К. М. Левківський, С. Л. Лисенко та ін.; за ред. В. Г. Кременя. – К. : ПП «СДМ-Студіо», 2002. – 202 с.
4. Зарубінська І. Б. Академічна та професійна кваліфікації фахівця в контексті ідей Болонського процесу / І. Б. Зарубінська // Проблеми освіти: науково-методичний збірник; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти України. Вип. 78, частина 1. – К. : ПП Лисенко М. М., 2013. – С. 147–154.
5. Зарубінська І. Б. Освітні послуги в контексті Болонського процесу та ринкових відносин в освіті / І. Б. Зарубінська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди». Додаток 1 до вип. 31, том VII (49). Тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2013. – С. 6–11.
6. Иванова Е. Альма-ненька / Е. Иванова // Корреспондент. Общественно-политический журнал. – К., 2013. – № 48 (587). – С. 24–26.
7. Кирилина Ю. В. Маркетинг образовательных услуг / Ю. В. Кирилина // Высшее образование в России. – М., 2000. – № 5. – С. 81–87.
8. Національний освітній глосарій: вища освіта // Уклад.: І. І. Бабін, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін.; за ред. Д. В. Табач-

- ника та В. Г. Кременя – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.
9. Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку [Текст]: Комюніке Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з вищої освіти. Париж. 5–8 липня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hetoday.org/arxiv/VOS/8_2009/12_17.pdf
 10. Панкрухин А. П. Образовательные услуги: мнение маркетолога / А. П. Панкрухин // *Alma mater* (Вестник высшей школы). – М., 1997. – № 3. – С. 35–41.
 11. Попов Е. Н. Услуги образования и рынок / Е. Н. Попов // *Российский экономический журнал*. – М., 1992. – № 6. – С. 65–71.
 12. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності [Текст]: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 796 (із змінами та доповненнями) // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon/rada.gov.ua/laws/show/796-2010-p>
 13. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі [Текст]: Закон України від 10.04.2008 №250-VI. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=250-17>
 14. Ушинский К. Д. Педагогическая антропология: Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Ч. 2. / К. Д. Ушинский. – М. : Издательство УРАО, 2002. – 496 с.
 15. Фурсова О. В. Глобальна торгова система: Розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ / О. В. Фурсова, Т. М. Циганкова, А. О. Олефір. – К. : Видавництво КНЕУ, 2003. – 660 с.
 16. Щетинин В. П. Своеобразие российского рынка образовательных услуг / В. П. Щетинин // *Мировая экономика и международные отношения*. – М., 1997. – №11. – С. 66–73.

Iryna Zarubinska, Anatolii Polukhin
**THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE AND
 THE INTERNATIONAL MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES**

The paper examines some aspects of international market of education in the context of globalization and analyzes features of the Ukrainian system of higher education with its world-known educational and scientific schools, as well as its place on this market. Consequences of Ukraine's accession to the WTO are analyzed, in particular, risks and threats to the Ukrainian system of higher education in the light of the fact that provision of educational services is a core activity of higher educational institutions.

Keywords: higher education, globalization, educational (academic) qualifications, professional qualifications, educational services, World Trade Organization, General Agreement on Trade in Services.

УДК 378

ПАЦЕНКО Світлана Юріївна,
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри психології розвитку,
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЯК РЕСУРС СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті визначено зміст поняття «академічна мобільність викладача», а також її місце та роль в організаційній структурі сучасного університету. Презентовано результати емпіричного дослідження рівня розвитку академічної мобільності професорсько-викладацької спільноти української вищої школи. Наведено результати аналізу останніх документів та експертних висновків представників міжнародних організацій у галузі освіти щодо результатів і тенденцій подальшого розвитку академічної мобільності професорсько-викладацького складу. Проаналізовано стратегію імплементації ідей академічної мобільності викладачів ВНЗ у сучасну освітню практику українських ВНЗ.

Ключові слова: академічна мобільність, університет, професорсько-викладацький склад, міжнародні освітні експертні організації, вища освіта.

Постановка проблеми та її актуальність. Болонський процес, до якого у 2005 році долучилася Україна, представляє собою найбільш кардинальну змістову і структурну реформу вищої освіти за практично весь період її існування. Вона пов'язана з переходом європейської вищої школи до суспільства знань в епоху глобалізації та виключно унікальними зусиллями, які європейці спрямовують на міжнародну інтеграцію в системі освіти. Це цілий цикл суспільних реформ загальноконтинентального рівня, суспільна реформа на рівні держав та загальносистемна реформа на інституціональному (університетському) рівні. Як і кожна загальносистемна реформа, вона визначає невідворотність змін її зовнішніх та внутрішніх параметрів. На думку Х. Фрідріха, ВНЗ має бути готовим до жорсткого конкурсування за «голови» та ринки Європи, одночасно залишаючись місцем духовного діалогу національного та інтернаціонального рівнів. Е. Морі зазначає, що «системні зміни роблять університет принципово іншим навчальним закладом» [14, 11].

Відповідно сучасна європейська вища класична освіта має відповідати на безліч викликів, змін і навіть загроз стосовно власної освітньої діяльності, академічних цінностей, а також на рівні своєї організаційної культури та інститу-

ціональної сутності. А. Барблан сформулював завдання для європейських ВНЗ наступним чином: «Наразі університети покликані імплемувати ідею відкритої Європи у свідомість людей, щоб таким чином сформувати єдине з точки зору пізнання суспільство, яке й є метою Болонського процесу. З другорядних ролей у процесі інтеграції Європи університети перемістилися на головні, тобто розглядаються як ключові фактори європейської культури та європейського виміру» [4, 23]. Згідно з Меморандумом про вищу освіту у європейській спільноті (1991) до «європейського виміру» входять: мобільність студентів та викладачів; співпраця між університетами; «Європа» у навчальних програмах; головна роль знання іноземних мов; спеціальна підготовка викладачів; визнання кваліфікацій та періодів навчання; міжнародна роль вищої освіти; діалог із сектором вищої освіти.

Відповідаючи на такі виклики життя, філософія освіти, психологія, соціологія, педагогіка, «європейські студії» сконцентрувалися наразі на розгортанні концепцій розкриття потенціалу вищої освіти та її суб'єктів з метою подальшого їх розвитку задля досягнення відповідності суспільним вимогам сьогодення. Цивілізаційний підхід до розгляду процесів, які розгортаються в царині вищої